

könyv
könyvtár
könyvtáros

2003
augusztus

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

12. évfolyam 8. szám

2003. augusztus

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Pogány György:** Egy folyóirat két címéről – szakmai és politikai háttérrel, a TMT ötvenedik évfolyama kapcsán 3
- Papp István:** Gondolatok egy ötvenéves folyóirat kapcsán 10

Műhelykérdések

- Az állománygyarapítás problémái: teológia 15

Extra Hungariam

- Szabó Tamás Péter:** Gazdasági és üzleti információk szolgáltatása franciaországi nyilvános könyvtárakban 26

História

- Kocsy Anikó:** Herr von Kaján – Kaján Ábel (Pákh Albert [1823–1867]) ... 38
- Rétfalvi Gábor:** Az Egyházmegyei Könyvtár létrejöttének hatása Szombathely művelődési viszonyaira 1791–1799 43

Kiállítások

- Voigt Vilmos:** Kalev fiát képek festik 49
- Fülep Katalin:** Új szerzemények és kiállítás az OSZK-alapító leszármazottainak dokumentumaiból 51

Könyv

- A magyar orvostörténeti irodalom 1715–1944 58

From the contents

György Pogány: About the 50th anniversary of „Scientific and Technical Information” (3);

István Papp: Thoughts about a LIS journal celebrating its 50th anniversary (10);
Collection development in the theological field (15)

Cikkeink szerzői

Fülep Katalin, az OSZK munkatársa; *Kocsy Anikó*, az OSZK osztályvezető-helyettese; *Papp István*, a FSZEK ny. főigazgató-helyettese; *Pogány György*, az ELTE oktatója; *Rétfalvi Gábor*, a Szombathelyi Megyei Könyvtár munkatársa; *Szabó Tamás Péter*, egyetemi hallgató; *Voigt Vilmos*, az ELTE tanszékvezető professzora

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

Egy folyóirat két címéről – szakmai és politikai háttérrel, a TMT ötvenedik évfolyama kapcsán

A magyar könyvtár- és tájékoztatásügy szocialista korszakának mintegy négy évtizedes történetéből kétségtelenül az első – az 1960-as évek közepén, második felében záruló – az eseménydúsabb, az izgalmasabb; akár úgy is fogalmazhatnánk: a drámaibb. Elsősorban nem is azért, mert új intézmények, szervezeti formák keletkeztek, és ha egy teljesen újnak nem is mondható, ám tömegesen mégiscsak ekkor megjelenő hivatás kereste sajátos identitását a „bevett” értelmiségi pályák között. A magyar könyvtárügy adott korszakának története attól vált drámaivá, hogy milyen úton, módon – és áron – sikerült megteremteni – vagy inkább: hogyan próbálták megteremteni – egy hivatás szakszerűsége alapozott autonómiáját egy totalitárius politikai rendszer túlideologizált közegében. Max Weber és az ő nyomdokain járó historikusok sok nemzedéke abban látja a nyugati társadalom, kultúra, gazdaság sikerét, hogy szilárd szakszerűségeen nyugvó munkakultúra – Webernél a „protestáns etika” – hatja át, dinamizálja az individuumot, a racionális intézményi keretekben kellő függetlenséggel tevékenykedő szakértelmiségit és a különféle korporációkat. Ennek természetesen voltak nyomai Magyarországon és szűkebb területünkön, a könyvtárügyben is.

A magyar könyvtár- és tájékoztatásügy a külföldi, nyugati országok gyakorlatához képest azonban némileg megkésve csak a XX. század közepére, zömmel, ha nem is teljesen egészen a szocialista időszakban hozta létre szakmai infrastruktúrájának – képzés, szaksajtó, szakmai szervezetek, központi szolgáltatások – differenciált halmazát. Ez az infrastruktúra az 1949 utáni években a végtelenül centralizált irányítási formának köszönhetően nem függetleníthette magát a politikától, illeszkednie kellett céljaiban, frazeológiájában, szervezeti megoldásaiban a nagy egészhez: a szocialista művelődés- és tudománypolitikához, a szakszerűség csak annyira érvényesülhetett, amennyire összeegyeztethető volt az ideológiával. De: mindezek ellenére volt némi lehetőség a „szakma” becsmepészésére a túl egysíkúvá gleichschaltolt könyvtár- és tájékoztatásügybe, a „nagypolitika” rezgéseit érzékeny szeizmográfként érzékelve, azokat persze inkább követve, mintsem megelőzve; vagyis 1953 után – mai szemmel nézve – már jól érzékelhetően, egy évtizedeken áthúzódo, korántsem egyenesvonalú trend kezdeteként. Hol egy-egy, akkor bizarrnak tűnő és azon meglehetősen „eretneknek” bélyegzett vélemény megfogalmazásával, hol szívós aprómunkával, a kompromisszumok keresésével, sokszor meghátrálva, de összességében mégis a szakszerűséget érvényesítve. Az utóbbira *Kovács Máté* és *Sallai István* pályafutása a jól ismert példa (szakmánk sok más neves és kevésbé híres képviselője mellett), az előbbire *Bodri Ferenc*, illetve a „Bodri-ügy” lehet az egyik, kevésbé köztudott bizonyíték. Bodri Ferenc egyetemi hallgató 1954 márciusában a falusi és üzemi könyvtárosok számára tartott országos értekezleten felszólalt, és

megkérdőjelezte a könyvtárügy addig vitathatatlanak tekintett alapelvét: „Szerintem pusztán másodrendű feladata a népkönyvtárnak és a tudományos könyvtárnak egyaránt az, hogy bizonyos állami kérdéseket, állami határozatokat propagáljanak. A könyvtár nem arra való, hogy megtömjük plakátokkal, faliújságokba való dolgokkal. (...) Azt hiszem, hogy a magyar népkönyvtárügy azért volt olyan sekélyes, azért találhattunk annyi hibát a magyar népkönyvtárügyben, mert a népkönyvtárakat elsősorban propagandaeszköznek tekintik, elsősorban bizonyos célokat szeretnének vele elérni, nem pedig azt az egy célt, amelyet az előbb említettem, a műveltség terjesztését a dolgozók és a dolgozó parasztság körében.”¹ A felszólalás vihart kavart, elhatárolta magát külön írásban *Haraszthy Gyula*, az egyetemi tanszék akkori vezetője². (Nem tchetett mást, mert vita zajlott a könyvtárosképzésről abban az évben, és a Bodrit ostromozó felszólalók a tanszék szakmai és politikai felelősségét is feszegették.) Bodri tényleg „megdöbentő” álláspontot képviselt; a „helyes”, a „politikailag korrekt” felfogást a konferencia egyik résztvevője fejtette ki: „Dolgozó népünknek pártos könyvtárosokra van szüksége, olyanokra, akiknek a pártosság, a marxi-lenini ideológia a vérükké vált, akik hivatásukat szenvedélyesen szeretik és ideológiai vezetőjükül a marxi-lenini elméletet fogadják el és szeretik a pártot.”³ Hogy valóban volt igény egy másfajta könyvtári paradigma megteremtésére (és immár nyomdafestéket is kapott – igaz, két évvel később), bizonyítja *Győri György* cikke⁴. A szerző olyan tabutémákat feszegetett, mint hogy van-e értelme a könyvtári zárt anyagoknak, helyes-e az a gyakorlat „Hogy ha a párt kizár valakit tagjai sorából s még hozzá határozatban is megbélyegzik az illetőt, holtbiztos, hogy műve rövidesen ott szerepel a bezúzendó könyvek listáján. (...) Döntse el az idő, hogy mely könyv marad meg a könyvtárban s mely könyvet ítél halálra az olvasóközönség.”

Ilyen átpolitizált légkörben új és figyelemre méltó elemmel bővült a hazai szaksajtó: 1954 őszén jelent meg az idén az ötvenedik évfolyamát jegyző *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás* elődje, a *Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója*. A folyóirat keletkezése, kezdeti céljai, feladatai elválaszthatatlanok az 1950-es évek könyvtárpolitikai vitáitól és a könyvtári szakszerűség fokozatos, de érezhető és különféle intézményekben is tetten érhető térnyerésétől, címváltozása, profiljának változása 1963-ban pedig kifejezte egy tágabb látókörű, korszerűbb könyvtár- és tájékoztatásügyi koncepció megszilárdulását.

Könyvtár és dokumentáció

Szakmánk 1945 utáni néhány éve a forrongás, az útkeresés időszaka. Elkészült – de hatályba soha nem lépett – 1947-ben a könyvtári törvény tervezete, amely széles körű autonómiát adott volna a könyvtáraknak: lényegében az önkormányzatiság elvén alapult a tervezet, és a politikától viszonylag függetlenül hozta volna létre a magyar közművelődési könyvtári rendszert⁵. A szakkönyvtárakkal, a dokumentáció kérdéseivel nem foglalkozott, ugyanakkor kezdeményezések születtek a korszerű elveken nyugvó szakirodalmi tájékoztatás kialakítására – elsősorban a műszaki területen. *Káplány Géza* – aki már az 1930-as évek végén felismerte a dokumentáció fontosságát – a *Technológiai Intézet* könyvtárát olyan irányban kívánta fejleszteni, hogy a műszaki szakirodalmi szolgáltatások központja lehessen. Felvetését

nem fogadta el a *Magyar Mérnökök és Technikusok Szabad Szakszervezete*, és a maga kebelén belül alapította meg a *Műszaki Dokumentációs Központot*, illetve indította meg 1947 márciusában a *Külföldi Technika Szemléje* című referáló folyóiratot: ez a kiadvány minden későbbi magyar referáló szolgáltatás őse. Hamarosan azonban intézményesült a dokumentáció: az ipari üzemek államosítása után, 1949. január 1-jén megalakult az *Országos Találmányi Hivatal* mint a korábbi Szabadalmi Bíróság utód szerve, és a mintegy 4 millió szabadalmi leírás kezelője a Hivatal egyik újonnan felállított szervezeti egysége, a Dokumentációs Osztály lett. A dokumentáció, a szakirodalmi tájékoztatás állami feladattá vált és nemcsak a műszaki területen: 1949. június 29-én jelent meg a 4118/1949/136. számú kormányrendelet az *Országos Dokumentációs Központ* és öt szakmai dokumentációs központ – műszaki, mezőgazdasági, könyvtári, orvostudományi és gazdasági – felállításáról.⁶

Tulajdonképpen ekkor kezdődött el a könyvtári és dokumentációs szolgáltatások feletti vita. Kétségtelenül számtalan szakmai érv is elhangzott pro és kontra a két álláspont hívei között. A vita érintette a szolgáltatások jellegét, körét, mélységét; szó volt arról, hogy két önálló területről van-e szó, netán egyik a másik része, és ha igen, akkor melyik az alá- és melyik a fölérendelt. A hétköznapi világára lefordítva ez a szervezeti forma kialakítását jelentette, azt, hogy a könyvtár tartozzon-e egy dokumentációs központ alá vagy a dokumentációs részleg egyik osztálya, szervezeti egysége legyen-e valamely könyvtárnak. A – *Futala Tibor* találó kifejezésével⁷ – „meddő hitviták” a két terület képviselői között természetesen gyakorlati okok miatt is dúltak, melynek hátterében az elégtelen pénzügyi keretek álltak. *Jánszky Lajos* írta, hogy a legtöbb folyóirat csupán egy példányban jár az OMK-ba, így az előbb vagy a könyvtári olvasószolgálatba kerül, vagy a dokumentációs részleghez: valamelyik szolgáltatás óhatatlanul sérelmezi a döntést, valamelyik csak késve képes feladatát ellátni.⁸

1949-ben tehát úgy tűnt, hogy a hazai szakirodalmi tájékoztatás, a dokumentáció megfelelő intézményi formák között működhet. A műszaki dokumentáció országos feladatkörű szerve 1949. szeptember 1-jétől a Találmányi Hivatal dokumentációs osztályából kifejlesztett *Műszaki Dokumentációs Központ* lett. Ehhez az intézményhez csatolták a Technológiai Könyvtárt, az egyesített intézmény *Műszaki Dokumentációs Központ és Központi Technológiai Könyvtár* néven kísérelte meg kettős – könyvtári és dokumentációs – feladatát ellátni. A könyvtár sérelmezte a döntést. Az egyesítés – ami még hosszú évekig egyébként csak papíron valósult meg, hiszen a könyvtár a József krt. 6., a dokumentáció a Rákóczi út 5. szám alatt működött – hosszú ideig tartó áldatlan vitát indított el.⁹ A kezdeti évek hangulatáról 1958-ban a következő értékelés adhat fogalmat: „A MÚDK kezdetől fogva arra törekedett, hogy a könyvtárt a dokumentáció kiszolgálójaként maga alá rendelje. Ez a felfogásbeli különbség a következő években számos vitára adott alkalmat és megindult a harc a hegemóniáért.”¹⁰

1952-re eldőlni látszott a küzdelem. A könyvtárakról szóló kormányhatározat alapelvei évtizedekig meghatározták a hazai könyvtárügy fejlődését, bizonyos részei még ma is részét képezik a könyvtári rendszernek (a központi szolgáltatások OSZK-ba kerülése, a debreceni egyetemi könyvtár nemzeti könyvtári jellege, megyei könyvtárak kialakulása, könyvtárellátás intézményesülése). A könyvtárügy egysége jegyében a Műszaki Dokumentációs Központ és Központi Technológiai Könyvtár főhatósága 1952. július 1-jétől megváltozott, az intézmény az Országos

Tervhivatal helyett a Népművelési Minisztérium irányítása alá került, és neve októbertől *Országos Műszaki Könyvtár*ra módosult. A dokumentáció szerepe másodlagossá, némileg gyanússá vált¹¹, a könyvtári funkciók megerősödtek, az OMK lett a vállalati műszaki könyvtárak módszertani irányító központja, és a kormányhatározat előírta feladatuként, hogy „a közvetlen könyvtári tevékenység mellett rendszeres segítséget nyújtson a tömegkönyvtáraknak a technikai irodalom propagandája terén”.¹² A dokumentáció megítélésében az 1956. évi 5. számú, a könyvtárakról hozott törvényerejű rendelet sem hozott alapvető változást. Ugyan bekerült a jogszabályba a dokumentáció, de megszabta: a dokumentációs tevékenységet folytató intézményeket a szakmailag legmegfelelőbb könyvtárakhoz kell csatolni. Futala Tibor sarkított, de a lényegét jól megragadó megfogalmazásában: a rendelkezés „máshogy nem értelmezhető, mint gyámság alá helyezésnek.”¹³ Az OMK kétségtelenül országos hatókörű intézményként működhetett, de osztozott is a többi országos feladatkörű tudományos könyvtár sorsában: egyik legfontosabb feladata a propaganda, az agitáció volt. Az, ami ellen 1954-ben Bodri Ferenc tiltakozott. A korabeli szaksajtó szinte csak ezekről az akciókról és a módszertani segítségről adott hírt, kellő alapot szolgáltatva 1952 végén az *I. Országos Könyvtáros Konferencia* résztvevői közül *Dienes László* és *Zoltán József* bírálataira.¹⁴ Az agitációs munkából, módszertani segítségből egyébként kivette részét az *Országos Széchenyi Könyvtár* is, részben a kormányrendelettel megszületett Módszertani Kabinet révén, részben munkatársai terepmunkájával. *Varjas Béla*, az OSZK irodalomtörténész képzettségű vezetője jó példát mutatott: három napon keresztül segítette az egercsehi bányatelep könyvtárát tanácsaival.¹⁵

Az I. Országos Könyvtáros Konferencia összességében hozzájárult a szakmaiság megerősödéséhez, a könyvtári szaksajtó differenciáltabbá válásában éppúgy szerepe volt, mint a könyvtári szakmapolitikai intézményrendszer bővülésében: az elfogadott határozat indítványozta Könyvtárügyi Tanács szervezését – ez a testület lett a következő évben az *Országos Könyvtárügyi Tanács* –, és felvetette egyes nagy könyvtárak mellett könyvtári tanács szervezését.¹⁶ Utóbbi grémium *Műszaki Tanács* néven alakult meg, és a műszaki szakterületet volt hivatva képviselni tanácsadó szervként a Népművelési Minisztérium Könyvtári Főosztálya mellett.¹⁷ A bürokratikusan működő, gyakran formálisan és rendszertelenül üléselő testület felállítása abból a szempontból volt figyelemre méltó, hogy nagyon bizonytalanul ugyan, de felismerődött: nem szerencsés természetes ipari háttérrel elszakítani egy műszaki feladatok támogatására hivatott intézményt. Ez az érv évekkel később markánsan megjelent *Dúzs János* cikkében, amelyben felvetette, hogy az OMK kerüljön ki a Művelődési Minisztérium fennhatósága alól, „a saját műszaki talajába kell ágyazni és a műszaki fejlesztést országosan irányító szerv” közvetlen irányítása alá kell helyezni.¹⁸

1954-ben egyfajta pezsgés kezdődött el a hazai könyvtári életben. Megkezdődött a könyvtári jogszabály előkészítése az Országos Könyvtárügyi Tanács áprilisi ülésén¹⁹, ugyanebben az évben a könyvtártudományi kutatások koordinálására megalakult az *MTA Könyvtártudományi Főbizottsága*. Programját, a megoldandó feladatokat *Kórhalmi Béla* foglalta össze²⁰, előterjesztése egyik fejezete a dokumentáció kérdéseit is taglalta. 1954-ben ebbe a kétségtelenül élénkebbé váló szakmapolitikai közegbe lépett be az OMK által kiadott *Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója*.

Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatójából Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Az új folyóirat első száma 1954 őszén jelent meg mint az OMK módszertani kiadványsorozatának tagja. Szerkesztője a Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója fennállása alatt *Jánszky Lajos* volt. A lap azt a célt szolgálta, hogy „a vállalati műszaki könyvtárosok és az Országos Műszaki Könyvtár közötti kapcsolatokat szorosabbra fűzze”, segítséget nyújtson a szakkönyvtárosoknak, és híradója legyen a műszaki könyvtárosok munkaversenyének – ahogyan a programadó cikk vázolta a Tájékoztató szerkesztési koncepcióját. Az első évfolyam két számát a Tervnyomda készítette, 1955-től azonban szerényebb külsőben, házilagos kivitelezésben, stencilezve, kezdetben 500, később már 1000 példányban látott napvilágot. Periodicitása többször változott, 1955-ben öt, 1956-ban hat, 1957-től négy, 1960-tól ismét hat száma jelent meg. A Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója címének és a kor könyvtárpolitikai gondolkodásának megfelelően elsősorban könyvtári lap volt, alapvetően gyakorlatias, módszertani jellegű, a konkrét könyvtári munkát segítő írások jelentek meg hasábjain. A dokumentáció kérdéseivel az MKT-ban közölt 474 cikk közül 125 foglalkozott, Futala Tibor számítása szerint ez a közlemények 26,3%-a.²¹ A dokumentáció kérdéseit vizsgáló cikkek rendszeresen beszámoltak az OMK tájékoztatási szolgáltatásairól, az országos vagy ágazati szakirodalmi tevékenységről – már ebben a korai időben is jellemezte a lapot egyfajta fogékonyság a korszerűbb szemléletű közlemények publikálására. Ugyanakkor az is tény, hogy elméleti jellegű cikkek a szakirodalmi tájékoztatásról alig-alig jelentek meg; sajátságos, hogy az 1955-ben az MTA folyóirataként újjászervezett Magyar Könyvszemle az 1960-as évek elejéig szinte több ilyen jellegű tanulmányt közölt, mint az MKT.²²

Az OMK helyzete az 1950-es évek végére konszolidálódott, még a forradalom előtt a könyvtár és a dokumentáció fizikai integrálása is megtörtént a Múzeum u. 17. és a Reviczky u. 6. szám alatti egybekapcsolt épület birtokba vételével. 1957-től Jánszky Lajos kapott főigazgatói megbízást, és az OMK 1958-tól a *FID* társult tagja lett.²³ Az új főigazgató még ugyanebben az évben kezdeményezte az intézmény feladatait jobban tükröző és kifejező *Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ* elnevezés engedélyezését a főhatóságnál – erre azonban csak 1962-ben került sor, kétségtelenül megváltozott körülmények között. Dúzs János cikkéről már korábban szó volt²⁴, a szerző a kívánatos új főhatóságként az akkoriban megszervezett *Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságot* nevezte meg. Az OMFB-t az 1017/1961. számú kormányhatározat hívta életre mint a műszaki fejlesztés szakminisztériumok közötti koordináló szervét és távlati fejlesztési irányelvek kidolgozásának felelősét. Az OMFB elnöke állította fel a Dokumentációs Állandó Bizottságot a műszaki szakirodalmi információ országos rendszerének kidolgozására.²⁵ A dokumentáció megnövekedett szerepét jelezte az is, hogy az Országos Könyvtárügyi Tanács 1962-ben megváltoztatta nevét, a továbbiakban mint Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács végezte feladatát. Az újjászervezett Tanács feladata volt, hogy kidolgozza a dokumentáció és a könyvtárügy fejlesztésének egységes irányait, illetve megoldást keressen a szakirodalmi tájékoztatás elvi, módszertani jellegű problémáira. A testület egyik alelnöke az időközben az OMFB főosztályvezetőjévé kinevezett Jánszky Lajos lett.²⁶ Az Or-

számos Műszaki Fejlesztési Bizottság elvi irányításának biztosítékát és szempontjainak képviselőjét jelentette, hogy Jánszky maradt az újjászervezett folyóirat főszerkesztője 1966-ig. A személyi folytonosság értelemszerűen egyfajta szemléleti kontinuitást is jelentett.

Mindezek a külső, politikai és szakmapolitikai koncepcionális változások, illetve a tájékoztatásügy nemzetközi trendjének új jelenségei vezettek el a Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója átalakulásához, címváltozásához. Az OMKDK 1962-ben a lap fejlesztéséhez, átalakításához kérte a főhatóság hozzájárulását, amelynek birtokában 1963-ban jelent meg a Tudományos és Műszaki Tájékoztató első száma. A folyóirat főszerkesztője beköszöntő írásában a régi-új lap profilját illetve a címváltozást a következő szavakkal jellemezte és indokolta: „A műszaki fejlesztés és a távlati tudományos terv témáinak gondos és helyes előkészítéséhez, kidolgozásához, valamint a kidolgozott tervek végrehajtásához feltétlenül szükséges a gyors és hatékony információ, vagy a hazánkban jobban elfogadott terminológia szerint: a tudományos, műszaki tájékoztatás. A műszaki tájékoztatás széles területet ölel fel. Magába foglalja többek között a szakkönyvtárak tájékoztató tevékenységét, a szakirodalmi tájékoztatást, az audiovizuális eszközökkel történő tájékoztatást, így a filmet, továbbá a szemléltetés útján kifejtett tevékenységet, pl. kiállításokat.”²⁷ A lap által gondozni kívánt témák között található a már a Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója által is felvállaltak, de úgyszintén megjelenik a szakirodalmi tájékoztatás gépesítésének és automatizálásának összetett kérdésköre.

A Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatójának átalakulása, új néven „igazi” folyóirattá válása fontos állomása volt a magyar könyvtár- és tájékoztatásügy teljes értékű, differenciált és a korszerű igényeknek mindjobban megfelelni képes szakmai infrastruktúra kialakulásának. Megszilárdulásával formálódhatott ki a könyvtári folyóiratok világos, egymástól jól elkülönülő profilja, és a hazai szakirodalmi információ is megtalálta saját orgánumát. Az a folyamat, amelyre írásunk bevezető részében utaltunk, miszerint az 1960-as évek közepére, második felére lezárult a magyar könyvtárügyben egy korszak, természetesen nem köthető kizárólag sem a TMT-hez, sem a műszaki információ jelentőségének megnövekedéséhez. De az új könyvtári és tájékoztatásügyi szemlélet sem alakulhatott volna ki, pontosabban csak vontatottabban, bonyolultabban a folyóirat hiányában. És nem utolsósorban: a lap következetesen alkalmazott minőségcentrikus szerkesztési gyakorlatára nélkül a könyvtár- és tájékoztatásügy szakmai autonómiájának kiteljesedése is feltehetőleg még több kitérővel teli pályán haladt volna. (Reménykedjünk a múlt időben.)

Pogány György

JEGYZETEK

- 1 Beszámoló a Könyvtárosok Országos Értekezletéről. = A Könyvtáros, 1954. 4. 11. p.
- 2 Haraszthy Gyula: Egy el nem mondott felszólalás. = Uo., 1954. 5. 19. p.
- 3 Beszámoló a Könyvtárosok Országos Értekezletéről. = Uo., 1954. 4. 12. p.
- 4 Könyvtári életünk demokratizmusáért! = Uo., 1956. 8. 561–566. p.

- 5 Sebestyén Géza: Az 1947. évi könyvtári törvénytervezet. = Könyvtártudományi tanulmányok. 1968. Szerk. Kovács Máté, Rácz Aranka. Bp. 1968. 581–606. p.
- 6 Kőhalmi Béla: A tudományos tájékoztatás fejlődése hazánkban 1945–1965. Bp. 1967. 9–12. p.
- 7 Futala Tibor: A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás harminc éve. 2. rész. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1984. 12. 477. p.
- 8 Jánszky Lajos: A műszaki dokumentáció problémái és feladatai Magyarországon. = Magyar Könyvszemle, 1956. 2. 107. p.
- 9 Benedek Jenő: Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár története 1950–1983. Bp. 1983. 15., 41–45. p.
- 10 Az Országos Műszaki Könyvtár jubileumi évkönyve. Idézi Kőhalmi i. m. 12. p.
- 11 Benedek Jenő i. m. 89–92. lapján tárgyalja a dokumentációs kiadványok „nyersanyagául” szolgáló nyugati műszaki folyóiratok 1951–1957 közötti politikai cenzúráját.
- 12 A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 204–3/1952. számú határozata a könyvtárügy fejlesztéséről. = Könyvbarát, 1952. 6. 21. p.
- 13 Futala Tibor i. m. 1. rész. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1984. 11. 430. p.
- 14 Pogány György: A magyar könyvtári szaksajtó vázlatos története 2. rész. = Könyvtári Figyelő, 1997. 1. 14–15. p.
- 15 Varjas Béla: Az egercsehi bányatelep könyvtárában. = A Könyvtáros, 1953. 1. 18–19. p.
- 16 Az I. Országos Könyvtároskonferencia határozata. = Könyvbarát, 1952. 12. 24–27. p.
- 17 Műszaki Tanács segíti az Országos Műszaki Könyvtár munkáját. = A Könyvtáros, 1953. 4. 22. p., Benedek Jenő i. m. 52–54. p.
- 18 Dúzs János: A műszaki propaganda fejlesztésének néhány alapvető kérdése. = Műszaki Könyvtárosok Tájékoztatója, 1961. 1. 45–53. p.
- 19 Kovács Máté: A magyar könyvtári törvény alapelvei, célkitűzései és művelődéspolitikai jelentősége. = Magyar Könyvszemle, 1956. 3. 182–201. p.
- 20 Könyvtártudományunk feladatai. Bp. 1954. (Klny. A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei VI. köt. 3–4. sz.)
- 21 Futala Tibor i. m. 1984. 11. sz. 437. p.
- 22 A Magyar Könyvszemle 1955–1962 közötti nyolc évfolyamában 21, a dokumentáció elméleti vagy gyakorlati kérdését taglaló írás jelent meg. A könyvtári szaksajtó egészséges differenciálódását jelzi, hogy a nagy múltú és eredendően történeti irányultságú folyóirat „visszatalált” eredeti profiljához, illetve átruházhatta e témák gondozását a Tudományos és Műszaki Tájékoztatásra és az éppen ezekben az években átalakuló Könyvtári Figyelőre.
- 23 Benedek Jenő i. m. 129. p.
- 24 Vö. a 18. sz. jegyzettel.
- 25 Benedek Jenő i. m. 132. p.
- 26 Faragó Lászlóné: Az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács. = Könyvtári Minerva 2. kötet. Szerk. Faragó Lászlóné. Bp. 1965. 121–128. p.
- 27 Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 1963. 1. sz. 1–2. p.

Gondolatok egy ötvenéves folyóirat kapcsán

A Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (közkeletű nevén Téemté) idei számainak borítóján ott ragyog a sugarak központjában az ötvenes szám, amely országot-világot arra emlékeztet, hogy fél évszázadra vezet vissza történetét. Ilyenkor illik a laptársaknak, de az egész szakmának is születésnapra köszöntőt mondania, amelybe a jókívánságok és méltatások mellé akár kritikai megjegyzések is beleférnek. Hiszen mi adna erre jobb alkalmat, mint egy ilyen kerek évforduló. S arra is, hogy valaki alapos gondossággal megírja a lap krónikáját.

Nos, ez az írás egyiket sem teljesíti, mert szerzője érdemesebbekre bízta mind a főhajtást, mind az elemző–kritikai–kronológiai méltatást. Amire ő vállalkozik az az, hogy közreadja azokat a gondolatait, amelyek a Téemté forgatása, olvasása, lektorként, referátorként, fordítóként, néha szerzőként való közreműködése során ha nem is ötven, de jó harminc év alatt eszébe jutottak, s amelyek talán egy-két szempontot adhatnak a lap értékeléséhez.

Szép, szép az ötven év, de mit sem ér, ha a futó évfolyam éppen aktuális száma nem sikerült. Egy folyóiratnak megjelenésről megjelenésre igazolnia kell létét, kell elfogadtatnia létjogosultságát. A dicső múlt, a polcokon sorakozó bekötött évfolyamok nem adnak mentséget a napi szerkesztői munka számára. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a számonként közzétehető anyag minősége nem egyenletes: vannak sikerültebb füzetek, s vannak olyanok is, amelyek a lapzárta szigorú határidejének köszönhetik létüket. Ezért veszélyes foglalkozás a szerkesztőé; nem a szerzőkön kéri számon, ha elbóbiskoltak, hanem a szerkesztőn, hogy nem ébresztette fel őket. Az nem érv egy periodikus kiadvány további megjelentetése mellett, hogy már 10–25–50–100 év óta „folyik”, s milyen nagyszerű írások láttak benne valaha napvilágot, ha nem képes számról számra a mában bizonyítani, hogy van mondanivalója a jövő számára is.

Azt hiszem, egy folyóirat a szakmai közgondolkodás nyilvános színtere. Ha nem képes fórumot nyújtani ennek, és nem képes nyilvánosságra hozni a maga választott szektorában azokat a gondolatokat, eszméket, tapasztalatokat és fejleményeket, amelyek a szakmai közösséget foglalkoztatják és befolyásolják fejlődését, aligha képes megfelelni küldetésének. A gondolatok azonban nem spontán módon találják meg útjukat a fórumra, hanem rászorulnak a szerkesztőség segítségére és ösztönzésére. S ráadásul sok esetben éppen a hasznos gondolatok kívánják meg ezt a támogatást, a haszontalanok néha meglepő életerővel bírnak. Kérdéses azonban, elháríthatók-e az utóbbiak, ha a cél a közgondolkodás szolgálata?

A folyóirat nemcsak a szakma „fejében” zajló folyamatokról ad hírt, hanem tájékoztat a szakma életéről is. Az ember elvárná tőle, ha visszamenőlegesen átlapozza számaint, hogy valamiféle képet kapjon arról, ami egy-egy adott időszakban az érdeklődés homlokterében állt, ami a közvéleményt foglalkoztatta, a trendek alakulá-

sáról, az eseményekről, az életjelenségekről. Ez persze formális kronológiát is jelenthet, de történhet áttételesen is a valóság folyamatait tükröző, különféle műfajú reflexiókkal is. A reflektálás magában hordozza a kritika, az értékelés elemét, s öreg hiba, ha nagy horderejű, a szakma és a használói kör lényeges ügyeit érintő fejlemények kritikátlanul, pláne említetlenül maradnak.

Válhat a kutatásszervezés műhelyévé is egy folyóirat. Az utóbbi években (két évtizedben?) mintha gyengült volna a céltudatos, szakmai konszenzuson (általánosan elfogadott kutatási terveken) alapuló kutató–fejlesztő munka. Vigyázat, nem a kutató–fejlesztő munka hiányát panaszolom – hiszen igen szép eredményekkel büszkélkedhetnek egyes műhelyek, és az egyéni teljesítmények is minden elismerést megérdemelnek –, hanem azt, hogy nincsenek olyan vonatkozási pontok, amelyekhez igazodhatnának a sokszor egymástól független erőfeszítések. Esetleges a kutatási témák megválasztása, nincsenek kijelölve azok az irányok és témák, amelyekre célszerű volna felhívni a kutatók figyelmét, melyek kutatását anyagilag–szervezetileg ösztönözni kellene. Nyilvánvaló, hogy egy folyóirat nem válhat egy országos kutatási–fejlesztési terv végrehajtásának letéteményesévé, azonban egy ilyen terv nélkül is a maga profiljának megfelelően, a maga eszközeivel kezdeményezhet, biztathat, előmozdíthat szükségesnek és hasznosnak tartott kutatásokat, fejlesztéseket, s nyilvánosságot biztosíthat a róluk szóló beszámolóknak.

Mindezek megkívánják a szerkesztőségtől, hogy határozott szakmapolitikai koncepcióval rendelkezzen, amelynek megvan a maga helye a szakma egészére kiterjedő elképzeléseken belül, illeszkedve azokhoz képviseli az általa szolgált részterület sajátosságait, igényeit, törekvéseit. Botorság lenne azt a követelményt támasztani, hogy a szerkesztőség minden kérdésben egyértelmű, világos álláspontot képviseljen, hiszen a folyóiratnak mint szakmai fórumnak részben az a dolga, hogy megkérdőjelezze a mindenkori álláspontokat, és újaknak adjon teret. Ennek ellenére a szerkesztői munkának belső jellegzetessége, hogy bizonyos pozitív vagy negatív elfogultsággal bír egyes témák, megközelítések, nézetek, hozzáállások iránt, s mivel a szerkesztés egyben válogatást is jelent (de nem cenzúrát!), akarva-akaratlan, de óhatatlanul érvényesül is a rá jellemző elfogultság. Ami persze nem zárja ki azt, hogy alkalmanként ne adjon teret koncepciójába nem illő nézeteknek is.

A folyóirat legnagyobb kincse vagy – közgazdaságilag szólva – aktívuma szerzői gárdája. A szerzői kört meghatározza a folyóirat irányultsága, de ugyanakkor a szerzők közössége is visszahat a folyóiratra. A folyóirat válogathat a szerzők között, egyeseket igyekszik megnyerni, másokat elhárítani. Folyamatosan építi szerzői utánpótlását, figyelemmel kíséri a kutató–fejlesztő tevékenységet kifejtő szakembereket, lehetőséget nyújt a fiatalabb korosztályoknak bemutatkozni, s hajlandó energiát áldozni arra, hogy a járatlanoknak megadja a kellő segítséget, de igyekszik megtartani idősebb, bevált szerzőit is. A szerzői névsorból következethetni lehet a folyóirat profiljára, igényességére, minőségi színvonalára, kapcsolatlendszerére.

A szerkesztőségnek szüksége van a szakmai közösség kontrolljára, visszajelzéseire. Ez biztosítja, hogy élő kapcsolatban legyen és maradjon azzal a közeggel, amelyet szolgál, és amelyből él. A visszacsatolás egyik formája maga a szerzői kör. Szervezettebb lehetőség a szerkesztő vagy tanácsadó bizottság. A szerkesztői

felfogásból következik, miképpen működik ez a testület: évente ül-e össze vagy sűrűbben, esetleg számonként; mekkora beleszólása van a lap profiljának alakításába; hogyan hozza meg döntéseit, van-e egyáltalán döntési hatásköre; vannak-e kötelezettségei a kéziratok beszerzése, gondozása, lektorálása terén? A folyóirat hatásának fontos indikátora az idézettség. (Folytattak-e már hazai könyvtár- és tájékoztatástudományi folyóirataink impakt faktorukra vonatkozó vizsgálatokat?) Az idézettség formális mutató; informális jelzésnek tekinthető, hogy a szakmai közösség miképpen vélekedik az adott folyóiratról: mennyire becsüli meg, mennyire tartja szükségesnek, nélkülözhetetlennek, olvassa-e? Mekkora az előfizetők tábora? (Bár ezzel a mérőszámmal óvatosan kell bánnunk, ismerve mind az intézmények, mind az egyének teherbírását, valamint hajlandóságukat pénzt költeni a szakmai irodalomra.)

Az értékelés érdekes szempontja lehet, milyen kapcsolatokat alakított ki egy folyóirat társaihoz. A profil kérdése már korábban is felmerült, most azonban érdemes egy tágabb összefüggésrendszerben megvizsgálni: egy ország folyóiratainak választékában, sőt igényesebben a nemzetközi mezőnyben. Megfelel-e a közöttük kialakult munkamegosztás a könyvtári-információs rendszer szerves összefüggéseinek, vagyis valóságos szakmai háttérhez igazodik-e az adott folyóirat profilja? A szerkesztésnek egyidejűleg kell tekintettel lennie a maga által kialakított határokra és azokra a természetes kötelékekre, amelyek a rendszer egészéhez fűzik a szolgáltni kívánt szektort. Különösen erős a csábítás a határok átlépésére, ha izgalmas, az egészet érintő témák merülnek fel, s fenyeget az elzárkózás veszélye, ha netán kényes kérdések kontroverz feldolgozásait szeretné a szerkesztő elhárítani. Célszerű és kézenfekvő, hogy a szerkesztőségek legyenek tekintettel egymás működési területére; kérdés csupán az, elegendő-e ehhez egy hallgatónagyságos gentlemen's agreement, vagy pedig hasznos lenne a kapcsolatokat formalizálni is legalább egy-egy időközönkénti, személyes találkozással. Az írásba fektetett megállapodásoknak nem látszik sok értelme ezen a területen.

A magyar könyvtár- és információügy közegében való létnek és működésnek megvannak a maga sajátos következményei és követelményei. Egy magyar szakfolyóirat jól teszi, ha figyelemmel kíséri a nemzetközi fejleményeket, különösen egy olyan szakterületen, amelyen a hazai teljesítmények inkább követik, semmint megelőzik az általános fejlődést. A külföldi szakirodalom nyomon követésének megvannak a maga módszerei. Eredményesen alkalmazza-e a szerkesztőség ezeket az eljárásokat, valóban azokra a jelenségekre hívja-e fel olvasótáborára figyelmét, amelyek a tájékozódás hasznos irányjelzői lehetnek? Ennek során sikerül-e elkerülnie az egyoldalú orientáció veszélyeit, vagyis tekintetét kizárólag a nemzetközi fejlődést meghatározó könyvtár- és információügyi „nagy hatalmak” tájára fordítja, vagy pedig sikerül-e a kisebb, hozzánk hasonló cipőben járó országokban zajló, számunkra sok tanulságot nyújtó erőfeszítéseket, fejleményeket is olvasói látómezejébe hoznia? Fontos szempont az új meg új fogalmak átvétele és hazai bevezetése s ezek nyelvi kifejezése. A folyóirat az élő magyar szaknyelv legfőbb gondozója lehet. A nemzetközi áramlatokba való bekapcsolódást segítheti, ha nemcsak referátumok, szemlék stb. formájában jelenik meg a külföldi szakirodalom, de egyszer-egyszer külföldi szerzők is közvetlen megszólalási lehetőséghez jutnak eredeti vagy átvett cikkek révén. (Vitatni lehet, hogy érdemes-e teljes szövegű utánközlésekkel terhelni a lapot.) Nem szabad lemondani a külföldi

olvasóközönség előtt való megjelenésről sem. Kivételesen egy-egy fontos hazai, nemzetközi vonatkozású írás akár idegen nyelven is megjelenhet, de főképpen az eredeti közlemények idegen nyelvű referátumai s ezek révén a nemzetközi anyagot tartalmazó, tekintélyes külföldi referálólapokban való szereplés a határokon átnyúló kommunikáció eszközei. Itt felvetődik, milyen nyelveken jelenjenek meg a referátumok, illetve anyagi vagy egyéb megfontolásokból a szerkesztőség megelégszik a referátumok egy nyelven (nem kérdéses, melyiken) való elkészítésével. S tovább: szükség van-e magyar nyelvű absztraktokra is?

A szerkesztőségnek szakadatlan küzdelmet kell folytatnia a belső-külső igényesség érvényesítéséért, a minőség megőrzéséért, sőt emeléséért. Kívülálló vajon el tudja-e képzelni (hiszen csak az eredményt vagy a kudarcot látja), milyen erőfeszítéssel jár a peer review rendszer bevezetése és fenntartása vagy legalább a lektorálás minimális követelményének kielégítése. Pedig – a szerzői teljesítmény elsődlegessége mellett – ez a minőség másik garanciája. Van-e ereje a szerkesztőnek visszautasítani a gyengébben sikerült kéziratokat, vagy legalább visszaadja-e őket átdolgozásra? Valóban nyomdafestékre méltó-e a folyóiratban megjelent minden közlemény? S megtörtént-e nyelvi, formai gondozásuk? Világosan, érthetően fejtette-e ki a szerző (a szerkesztőség segítségével, ha kell) a mondanivalóját?

Nem hanyagolható el semmiképpen a folyóirat külső megjelenése. (Kissé cinikusan azt mondhatnám, a szép adjusztálás néha segít a gyengécske tartalom.) Nagy gondot kell fordítani a külső borítóra, mert erről ismeri fel az olvasó már messziről kedvenc folyóiratát az állványokon tolongó vetélytársak között. Nem közömbös a lap mérete, mert ez nagyban befolyásolja mind a szerkesztés lehetőségeit, mind a használat (átlapozás, gyors tájékozódás, olvasás) feltételeit. Az anyag elrendezésének állandó szerkezete, a rovatrend, a tipográfia, az illusztrációs anyag mind a szerkesztőség gesztusa, amellyel megkönnyíti az olvasó dolgát. A tálalás kiemeli az étel ízét! S a tálalásnak időben kell megtörténnie, a késedelmesség megingatja a bizalmat a folyóirat hitelképességében, sőt létében. S évente hányszor kell megjelennie? Boldog lehet az a szerkesztő, aki havonta jelentkezhet lapjával közönsége előtt, még ha nagyobb fáradsággal jár is ez. A fáradság bőven megtérül a nagyobb rugalmassággal, a rövidebb reakcióidővel, a szorosabb naprakészséggel. Jó kikerülni azonban a havilapokat állandóan fenyegető veszélyt, a kettős számok megjelentetését. A papíralapon megjelenő folyóiratok szinte kötelező szolgáltatása az éves repertórium összeállítása, és dicséretes a nagyobb időszakokat átfogók közzététele. Elektronikus verzióval ma már minden, önmagára valamit is adó folyóirat rendelkezik (sajnálom, ha a papírhordozó végleg eltűnne a folyóiratok világából); ez megkönnyíti a repertorizálás dolgát. Viszont megengedheti-e magának, hogy az elektronikus hozzáférést visszamenőlegesen is lehetővé tegye, illetve indokolja-e a folyóirat régi évfolyamai tartalmának élő mivolta a retrospektív konverziót?

Ötven év hosszú idő. Csak az a folyóirat élheti meg, amely valóban képes volt a változó szakmai környezethez alkalmazkodni, igényeinek megfelelni. Ami csak úgy történhetett meg, ha állandóságot mutatott fel a változásban, s változást az állandóságban. Ha tartalmában és küllemében időben igazodott olvasóközönsége elvárásaihoz, s számról számra bizonyította létjogosultságát. Egy folyóirat előállításhoz egész csapatra van szükség, a szöveg megírójától a példány kinyomtatójáig. Közöttük azonban mindig van egy – nevezzük szerkesztőnek, felelős szer-

kesztőnek vagy főszerkesztőnek –, aki meghatározza a lap arculatát, meghozza a napi és hosszú távra szóló döntéseket, és viseli a végső felelősséget. Végezetül emlékezzünk meg róluk, akik kézből kézbe, vállról vállra adták szeretett folyóiratuk, jelen esetben a Téemté gondját, s becsülettel tettek eleget az ezzel járó kötelezettségeknek, vállalták az ebből fakadó veszélyeket. Mindig a legújabb szám megjelentetésével.

Papp István

Felhívás javaslattételre a Füzéki István emlékérem adományozásához

Dr. Füzéki Bálint testvére, az 1956-ban hősi halált halt Füzéki István könyvtáros emlékére díjat alapított.

Az emlékérmeket minden évben az a könyvtáros kapja meg, aki a megelőző évben, években a legtöbbet tette, kiemelkedő teljesítményt nyújtott a könyvtári szolgáltatások és/vagy tudományok terén.

A díjat öttagú kuratórium fogja odaítélni.

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöksége kéri, hogy aki méltó személyről tud, tegyen javaslatot 2003. szeptember 30-áig, és küldje meg azt indoklással együtt a Magyar Könyvtárosok Egyesülete címére.
(1055 Budapest, Hold u. 6.)

(A Füzéki István Emlékérem alapító okirata a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2002. decemberi számának 27–28. oldalán olvasható.)